

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Katılımın Yokluğunda Gezi'de Direniş*

Gezi Resistance in the Absence of Participation

Ayşe Nur Ökten,¹ Erhan Kurtarır,² Tuba İnal Çekiç¹¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul²Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZET

On yıllık ekonomik büyümenin lokomotifi rolündeki inşaat sektörünü kentsel dönüşüm süreçleri beslemiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin son 25 yıllık gündeminde yer alan; yerelleşme, yönetim ve katılım kavramları henüz başarılı bir ilerleme kaydedmeden tümüyle rafa kalkmıştır. Böylece özellikle son 5 yıl içinde kentsel politika ve planlama giderek ülkenin en önemli gündem maddelerinden biri olarak doğrudan merkezi hükümetin ilgi odağında yer almıştır. Doğal olarak, inşaat gündeminin odağına da ülkenin en büyük kentsel alanı olan İstanbul yerleştirilmiştir. Mekânsal gelişmeye yön veren proje ve planlar aynı zamanda kentlilerin temel haklarını kullanmalarına ve yaşam biçimlerine de yön verir. Böylece plan ve projelerin karar alma süreçleri ise kentlilerin kendi yaşam alanlarıyla ilgili olarak kentlilik haklarını, bir başka deyişle katılım haklarını nasıl kullandıklarını yansıtır. Planlama kurumumuzdaki katılım sorunsalını eleştirel bir çerçevede düşünmek için İstanbul'daki deneyimler, özellikle Gezi deneyimi önemli fırsatlar sunmaktadır. Kentsel muhalefet hareketinden doğan sivil direniş deneyimi, mekânın giderek ne denli siyasallaştığını ortaya koymuştur. Kent planlaması, planlama kurumu içindeki denetim süreçlerinin dışına çıkarılarak iktidarın gündelik yaşama müdahalesinin bir aracı haline gelmiştir. Bu yaklaşım içinde terk edilen "planlamaya katılım" meselesi bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Construction sector was an engine of last ten year's economic development and this sector has nurtured by rapid urban regeneration processes. In this period, Turkey's last quarter's popular concepts; localization, governance and participation had put on the shelf totally. Therefore, in the last 5 years, urban policy and planning became the most important issues of the central government. Construction facilities put on the agenda directly by central government. Naturally, as Turkey's biggest metropolitan area İstanbul has been the focus of construction agenda. Projects and plans leading spatial development also leads and gives direction to fundamental rights and life styles. Decision-making processes of such urban plans and projects also reflect the way of using participation rights. Experiences from İstanbul, particularly Gezi resistance, give an opportunity for critical evaluation of the participation problematic in our planning process. Civil resistance and disobedience that has been arising from and urban movement has revealed that how the space has been politicized day by day. Urban planning has gone out of controlling mechanism of the planning system and became an intervention tool of the authority for daily life. As an abandoned concept, "participation in planning" constitutes the main theme of this article.

* Makale, kentsel planlama pratiklerinde katılım mekanizmalarının incelendiği araştırma projesinin erken ürünlerindedir. Bu yazıya kaynaklık eden katkılarında ötürü proje ekibinin diğer üyeleri Dr. Gökhan Demir ve Dr. Senem Kozaman'a da ayrıca teşekkür ederiz.

GİRİŞ

Türkiye’de 1990’lı yılların başında yerelleşme ve sivil toplumun gelişiminin genel bir politika olarak izlenmiş olmasına karşılık 2000’li yıllarda, yerel katılıma dayanması gereken bu politikadan uzaklaştığı gözlenmektedir. Son yıllarda, özellikle 2007 sonrasında ekonominin lokomotif olarak büyüyen inşaat sektörü, hızlı bir kentsel gelişmeyi de beraberinde getirmiş; böylece kentsel politika ve planlama giderek ülkenin en önemli gündem maddelerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sıcak gündemin odağında da doğal olarak ülkenin en büyük metropolü İstanbul’ bulunmaktadır.

İstanbul’da uygulanan projelerin kent ve kentli açısından yol açtığı tahribat gündemdeki tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Çünkü, çeşitli mega projelerle yapılaşmanın havza ve orman alanlarına kaymasının önu açılarak kentin sürdürülebilirliği tehlikeye atılmaktadır. Düşük yoğunluklu, boş ya da yeşil alanlara, havzalara göz diken sayısız AVM, rezidans, prestij ve taklit-site projeleri ise kamuya açık alanları kısıtlamakta, yapılaşma yoğunluğunu arttırarak, hava akımı ve su kaynakları üzerinde baskılar yaratmaktadır. Tahribat sadece doğal alanlarla, kentsel çevreyle ve yaşam kalitesiyle sınırlı değildir. Bir yandan çeşitli gerekçe ve mevzuat zırlarıyla uygulamaya konulan yenileme ve dönüşüm projeleriyle yoksul kentli çepere gitmeye zorlanmakta, kent merkezi soylulaştırılmaktadır. Öte yandan, bir başka dönüştürme ve düzenleme kümesiyle de kamusal alana ve kültürel miras alanlarına her ölçekte müdahale edilmekte; kentteki farklı kültür simgelerine saldırılarak bir kimliksizleştirme tehdidi yaratılmaktadır. Çamlıca tepesine yapılacak dev cami, Taksim Meydanı için önerilen Topçu Kışlası, simgesel müdahaleler olarak İstanbul’un özgün atmosferini değiştirmeyi hedefleyen projelerdir.

Mekânsal gelişmeye yön veren proje ve planlar aynı zamanda kentlilerin temel haklarını kullanmalarına ve yaşam biçimlerine de yön verir. Böylesi plan ve projelerin karar alma süreçleri ise kentlilerin kendi yaşam alanlarıyla ilgili olarak kentlilik haklarını, bir başka deyişle katılım haklarını nasıl kullandıklarını yansıtır. Bu açıdan İstanbul’daki deneyimler, özellikle Gezi deneyimi, planlama kurumumuzdaki katılım sorunsalını eleştirel bir çerçevede düşünmek için yararlı ipuçları sunmaktadır. Kentsel muhalefet hareketinden doğan sivil direniş deneyimi mekânın ne denli siyasallaştığını ortaya koymuştur. Kent planlaması, planlama kurumu içindeki denetim süreçlerinin dışına çıkarılmış, siyasilerin elinde iktidarın toplumsal yaşamın değişik alanlarına müdahalesinin bir aracı haline gelmiştir. Bu yaklaşım içinde bir dokunulmaza dönüşen “planlamaya katılım” meselesi bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

KENT HAKKI, KATILIM VE YÖNETİŞİM

Sahip olduğumuz dokunulamaz temel haklar 1215 yılında Magna Carta Bildirgesi ile ilk kez tanımlanmış ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin kabulüyle devletlerin anayasalarına da girerek uluslararası niteliğe kavuşmuştur. Bu bildirge ile bireyi devletten koruyan bir yaklaşım benimsenmiş, özgürlük, mülkiyet ve kişi güvenliği gibi temel haklar güvence

altına alınmıştır. İnsanoğlunun sahip olduğu haklar üç kuşak içinde gruplanır: Dokunulamaz temel haklar birinci kuşak olarak tanımlanır. Sosyalist Devrim ve refah devletinin gelişmesiyle birlikte örgütlenme, çalışma, barınma gibi ikinci kuşak haklar söz konusu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra devlet sınırlarından öte, insanlar arasında dayanışma gerektiren konulardan oluşan üçüncü kuşak haklar gündeme gelmiştir (Tekeli, 1994). Üçüncü kuşak dayanışma hakları arasında tanımlanabilecek olan “kentsel hak” Lefebvre (2002)’de kentin sosyal, politik, ekonomik ilişkilerinin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanır. Bir kentsel hak olarak ‘katılım’ kavramıysa İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen ve liberal demokrasinin temsil krizine alternatif olarak ileri sürdüğü yönetim uygulamasıyla birlikte ortaya atılmıştır. Bu yönleriyle kent planlama açısından katılım, kentlilerin kent kaynaklarına ulaşmasını, planlama kararlarında yer almasını ve belirleyici rol üstlenmesini ifade eder.

Halkın kentin yönetiminde doğrudan söz sahibi olması, sorunların yerel topluluk içinde halkın doğrudan katılımıyla çözümlenmesi Atina demokrasısından bu yana ileri geri devinimlerle günümüze kadar gelen bir yönetim anlayışıdır. Atina’da kentin taşın toplumsal yaşamın her alanında doğrudan katılabildiği demokratik sistem, Ortaçağ’da Avrupa’daki kent komünlerinde ve esnaf loncalarında farklı biçimlerde canlanarak, çağdaş belediyecilik anlayışının temellerini oluşturmuştur. Günümüze gelindiğinde, globalleşme sürecinin içinde ulus devletin merkeziliğine karşı yerelleşme tezi geliştirilmiştir. Bu tez ivmesini tabandan alan, katılımcı, yerel farklılıklara daha uygun, dolayısıyla daha eşitlikçi, daha esnek ve çabuk çözümler üreten yeni bir yönetim anlayışına işaret eder. Tekeli ‘yönetişim’ kavramı ile açıklanan bu yeni yapılanma anlayışının, toplumu yönlendirmede devletten-(sivil)topluma, dikeyden-yataya, hiyerarşiden-heterarşiye doğru bir kaymayı ifade ettiğini; tek özneli-merkezi idare pratiklerinden hükümet dışı aktörleri de içeren çok aktörlü, karşılıklı etkileşime dayalı, çoğulcu, katılımcı, bir sürece geçişi gerektirdiğini belirtmektedir. Bu özellikleriyle yönetişimi, demokratiklik, açıklık, hesap verme, şeffaflık, kararın ilgililere en yakın yerde üretilmesi gibi ilkelere dayandırmaktadır (Tekeli, 2004).

Yönetişim, kurumsal yapılanmada da farklı bir yaklaşımın uygulamaya konulmasını gerektirir. Tabandaki enerjinin siyasete yansımaları için gerekli kanalların açılması ve kent yönetiminde yeni aktörlerin yer alması, bu yaklaşımın en önemli pratik sorunu olarak belirlemektedir. R. Putnam devlet kurumlarının performansını belirleyen en önemli faktör olarak, yönetişimin yanı sıra, sivil kültürün toplumdaki yerini vurgular. R. Putnam (1993), gönüllü işbirliğine dayalı birlikliklerin (sivil toplum kuruluşları, dernekler, ...vb.) demokrasinin gelişmesinde etkin rol oynadığını iddia eder. Keyman (2005) benzer şekilde; sivil toplumu “Bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlemesi” olarak ifade eder ve sivil toplumun güçlü ve etkin olduğu rejimleri “demokratik” olarak tanımlar. Sivil toplumun yasaklandığı ya da yok edildiği rejimleri “totaliter”, sivil topluma belli derecede özgürlük verirken,

aynı zamanda güçlü devlet denetimi kuran rejimleri ise "otoriter" olarak sınıflandırır (Keyman, 2005).

Bu çerçeveden hareketle sivil toplum, yönetim ve demokrasi arasında önemli bağlantılar bulunduğu söylenebilir. Sivil toplum katılım yoluyla, insanların kurumsal yaşama bağlanarak güven ve karşılıklılık duygularını geliştirmelerini sağlar. Böylece katılım yalnızca seçme ve seçilme hakkını kullanmaya ilişkin bir kavram olmaktan çıkararak; yurttaşların sürekli olarak hükümet politikalarını etkileyebilmesini ve denetleyebilmesini ifade eder. Bu bağlamda kentlilerin yaşam biçimine yön veren planlamanın katılımcı olması da demokrasinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilebilir.

Katılımcı Planlama - Neden ve Nasıl?

Mahjabeen ve diğerleri (2008) katılımın; bilgi ve becerinin gelişimi, katılımcılar arasında ortak öğrenme süreçlerinin gelişimi, çıktılarının sahiplenilmesi, çözüm üzerinde fikir birliği ve anlaşmanın sağlanması, uygulama için desteğin artması ve son olarak karar alma süreçlerinin demokratikleşmesi gibi bir dizi faydasından söz etmektedir. Brodie, Cowling ve Nissen (2009) katılımı ve katılımcı planlamayı savunuların gerekçelerini dört başlık altında özetlemektedirler:

- Katılım bireyleri kendi hayatlarını etkileyen kararlara daha doğrudan dâhil ederek, demokratik kurumların meşruiyetini ve hesap verebilirliğini artırma yoludur;
- İnsanları yerel karar alma süreçlerine dâhil etmek, ortak bir amaç veya çıkar etrafında bir araya getirmek toplumsal bütünlüğü kurmaya yardımcı olur;
- Katılım, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, insanların ihtiyaçlarına daha uygun ve daha etkin hizmetler sunmak için bir araçtır;
- Katılım, kişisel gelişim ve öz saygının artmasını sağlar.

Katılım ve bunun için yapılan eylemler farklı aktörler tarafından farklı biçimlerde değerlendirilebilmektedir. Özellikle mekânsal değişim ve dönüşüm sürecinin aktörlerinden bir kesim tarafından katılım, yurttaş hakkı ve bir sorumluluk olarak tanımlanırken, diğer bir kesim tarafından huzuru zedeleyen ve düzen bozan bir eylemlilik biçimi olarak görülebilmektedir. Brodie vd. (2009), algılamada ve tanımlamadaki bu farklılaşmayı, katılım olarak adlandırılan eylemlerin geniş bir yelpaze içinde yer alan çeşitliliğine bağlamaktadır. Bu yelpaze içindeki eylemlerin her biri katılım sürecindeki farklı basamakları oluşturmaktadır.

Katılımcı planlamayla ilgili yazındaki en temel sınıflamalardan biri Sherry Arnstein tarafından yapılmıştır. Arnstein 1969 tarihli makalesinde 'Katılım Merdiveni' (ladder of participation) adını verdiği 8 basamak tanımlar ve katılım olgusunu nitelik açısından, katılımın hiç olmadığı durumdan yurttaş kontrolüne kadar varan bir kademelendirme içinde değerlendirir.

Arnstein'in katılım derecelendirmesinde üç ana evre vardır: Katılımın olmadığı evre; katılımın göz boyamak üzere yapıldığı aldatmaca evresi ve erkin yurttaşta olduğu en üst düzeydeki

Tablo 1. Tablo. Katılım Merdiveni (Arnstein, 1969)

Erkin yurttaşta olması	Yurttaş denetimi
	Devredilmiş yetkiler
	Ortaklık
Göstermelik katılım (Tokenizm)	Yatıştırma
	Danışma
	Bilgilendirme
Katılımın olmaması	Terapi
	Manüpülasyon

katılım evresi. Bu üç aşama, sosyo-politik yapıdaki demokratikleşmeye koşut olarak düşünülmüştür. Arnstein her aşamanın içinde yönetimlerin ve teknokratların katılım uygulaması olarak tercih ettikleri teknikleri de sınıflandırmaktadır. Katılımın olmadığı aşamada, siyasal erk ve teknokratlar kamuoyunu kazanmak için iki yol izlerler: güdüleme (manipulation) ve/veya sağaltım (therapy). Bu aşamada halkın bilgisiz ve bilinçsiz olduğu, erk sahiplerinin ve teknokratların en doğru olanı bildikleri varsayılır. O nedenle halk, istenen hedefe doğru medya vb. araçlarla güdümlenir ya da siyasal erkin kararlarına uyum sağlamak üzere tedavi edilir. İkinci aşamada, toplumun çeşitli kesimlerinde katılım beklentisi vardır. Ancak henüz kurumsallaşmış bir uygulamadan söz edilemez. Bu aşamada yerel yönetimlerin toplumu bilgilendirmek üzere broşürler, internet sayfaları hazırladıkları, söylevler verdikleri görülebilmektedir. Arama konferansları vb. etkinliklerle toplumun belirli kesimlerine danışma çalışmaları da bu aşamada görülür. Ne var ki, bu katılım çalışmalarında sesini duyurma hakkını düzenleyen bir kurumsal yapı olmadığı gibi katılımcıların kararları etkileme gücü de yoktur. Çeşitli tartışma maratonlarıyla, bilgi kirliliği yaratılarak, belirsiz ama göz alıcı projelerle hayaller pazarlanarak ve gerçekleşmeyecek sözler verilerek kentlilerin tepkilerinin yatıştırılması üzerinde çalışılır. Arnstein'a göre gerçek katılımın sağlandığı aşamada siyasal erk bir yerin planlanmasına ilişkin yetkilerinin bir bölümünü vatandaşa –ya da kenttaş- devretmiş olmalıdır. Öte yandan kenttaş, planlama süreci içinde maliyetlerin ortağı olduğu kadar kazanımların da ortağı olmalıdır. Bu ortaklığın kurumsallaşması gerekir. Son olarak Arnstein, katılımın gereği olarak planlama kararları ve uygulamalar üzerinde yurttaş denetiminin etkin olmasını öngörmektedir. Katılım için öngörülen bu öge, uygulamalarda eksiksiz ve kesintisiz bilgi akışı sağlanmasını ve hızlı işleyen, bağımsız ve etkin bir yargı sistemini gerektirir.

Konuya bir başka açıdan bakan Corcoran ve Thake (2003) hazırladıkları bir AB araştırma projesi raporunda katılım olgusunu derinliğine ve yoğunluğuna göre daha mekanik bir yaklaşımla sınıflandırmışlardır. Yazarlar katılımı derinliğine göre, bir başka deyişle katılımcının tavrına göre, üçe ayırmaktadırlar: aktivist, işbirlikçi ve danışmacı. Öte yandan katılımın yoğunluğunu, plan ya da projeden etkilenenlerin sayısal büyüklüğüne ve planlamanın ölçeğine bağlı olarak üç düzeyde tanımlamaktadırlar: (a) Temsili katılım: Daha çok makro düzeyde görülmektedir. Makro planlama kararlarında etkili olan

danışma-izleme ve proje kurullarında yerel halk temsilcilerinin üyelikleriyle gerçekleşir. Bu üyelerin sayısı görece azdır. Bu kişiler genellikle ilgili konuya uzun süredir kendilerini adanmış kişilerdir. Yerel topluluk içindeki farklı kesimlerin ya da çıkar gruplarının görüşlerini temsil etmekle birlikte, bu konuma yerel halkın oy verdiği bir seçim sürecinden geçmeden gelmiş olabilirler. Tarihi Yarımada Yönetim Planında bilim insanları ile kurum ve kuruluşların yer alması; İstanbul Turizm Master Planı Arama konferansında İKSV (İstanbul Kültür Sanat Vakfı), ŞPO (Şehir Plancıları Odası), yatırımcı kuruluşlar ve turizm rehberlerinin görüş bildirmeleri örnek olarak sayılabilir. (b) Doğrudan katılım: Mezo düzeyde -orta ölçekte- görülme eğilimindedir. AB'deki pek çok kentte belirli bir proje bağlamında "bir kerelik doğrudan katılım deneyimi" yaşanmıştır. Bu ölçekte yerel halkın doğrudan görüş belirtebildiği, aktif olarak karar alabildiği ortamlar sağlanabilmekte, böylece katılımın niteliği tepkisel değil katkı sağlayıcı olmaktadır. (c) Kayırmacı (clientalist) katılım: Kenttaşlık bilincinin gelişmediği durumlarda, mikro düzeyde görülür. Yerel yönetimlerin, sorunları çözmek için yerel topluluğun bütününe muhatap almak yerine bireylere yönelmesiyle ortaya çıkar. Bir dönüşüm projesinin alanı olan bir mahallede yerel yönetimin tüm mahalleliyle birlikte, ortak bir çözüm üretmek üzere masaya oturmak yerine teker teker parsel sahiplerini ikna -ya da zorlama- yoluna gitmesi bu türe İstanbul'dan bir örnek olarak verilebilir. Böyle tepeden inme, dayatmacı bir yaklaşımda sorunların çözümü için kayırmacı ilişkilerle pazarlık avantajları aranır, bireysel çıkarlar sürece hakim olur.

GEZİ PARKI DENEYİMİ

Sivil katılımlı planlama, toplumun genel yönetim sorunsalından ve kurumsal yapıdan bağımsız düşünülemez. O nedenle Gezi Parkı ile birlikte ortaya çıkan protestoların arka planını anlamak için Taksim Meydanı ve Gezi Parkı projelerindeki siyasal erk-sivil toplum etkileşimine (çatışmasına) bakmak yararlı olacaktır. Taksim ve Gezi Parkı çevresinde Mayıs sonunda başlayıp Haziran ayı boyunca devam eden olayları yurttaşlık-kentlilik-mekân ekseninde düşünmek gerekir. Bu noktada katılımın ne olduğu ve hangi düzeylerde gerçekleşebildiğine dair kuramsal çerçeve Taksim ve Gezi Parkı'nın planlama ve uygulama sürecinde ortaya çıkan gelişmeleri ve Türkiye'nin katılım pratiklerini değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Çünkü protesto ve sivil direniş de kuramsal çalışmalarda tanımlanan birer katılım biçimidir. Protesto bir haber verme, bir iletişim yoludur; sivil direniş ise bir iletişim ve kararlara katılım talebidir. S. Fainstein'a (1997) göre, planlamanın demokratik olma kapasitesi -ya da becerisi- hem planlama alanının seçimindeki düzene hem de planlama sürecinde kulak verilen sesler yelpazesine bağlıdır. Dolayısıyla planlama, ancak ve ancak, toplumdaki kurumlar adil ve demokratik işliyorsa, adil ve katılımcı olabilir. Bir başka deyişle planlama, uygulandığı toplumun sosyopolitik, kültürel ve ekonomik koşulları bağlamında değerlendirilmelidir (Beauregard, 2013:9).

Öncelikle, Gezi Parkı ve içinde bulunduğu Taksim Meydanı'na ilişkin proje ve planların geliştirilme, ilan edilme ve uygulama

süreçlerinin hatırlanması faydalı olacaktır: Proje ilk olarak 2011 yılındaki seçimlerden önce başbakanın seçim vaatleri arasında Kanal İstanbul, üçüncü köprü, üçüncü hava limanı ve İstanbul'a iki yeni kent gibi cılgın projelerle birlikte gündeme geldi. Merkezi yönetime talip olan bir partinin vitrinine koyduğu ve seçim vaatleri arasında yer alan bu projeler için yerel aktörlerin katkı ve görüşlerinin alınmadığı açıktı. Gerçeğe uygunluğu ve ciddiyeti anlaşılmasın bazı üç boyutlu görseller medyada paylaşıldı; böylece Taksim Meydanı ve Gezi Parkı ile ilgili tasavvurlar, projenin detayları bilinmeden, seçim vaatleri arasında yerini aldı. Oysa bu tasavvurlar Beyoğlu ilçesinin çok kısa bir süre önce, 2010 yılında onanarak yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planları'nın kararları arasında yer almıyor, hatta onlarla çelişiyordu. Bu çelişkinin ilginç bir yönü de planlamanın en güçlü aktörlerinden biri olan kamunun kendi yasal düzenlemelerine aykırı davranarak kendi içindeki planlama kurumuna yabancılaşmasıydı. Bu haliyle aslında bu tip kentsel projeler eliyle sadece yerel halkın katılım hakkına değil aynı zamanda yerel yönetimin görev ve sorumluluk alanlarına da müdahale edileceği ve yerel yetkilerin bir anlamda gasp edileceğinin ilk işaretleri verilmişti.

Seçimlerin kazanılmasıyla birlikte, cılgın projelerin her biri için kapsamlı çalışmalar başlatıldı ve 2011 Eylül ayında Taksim için hazırlanan projeler, bir plan değişikliğine dönüştürüldü. Henüz tamamlanmış olan Beyoğlu İlçesi, Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları'nı yok sayan yeni plan sadece meydanı işaret ediyor; yer altına alınacak yolları ve battı-çıkıtları (tünelleri) gösteriyordu. Plan notu ile Topçu Kışlası'nın ihyasını öngören bu plan herhangi bir katılım mekanizması işletilmeden sonuçlandırıldı. Söz konusu proje doğrultusunda hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli koruma amaçlı nazım plan değişikliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 19 Eylül 2011 tarihinde kabul edilerek 14 Şubat 2012 tarihinde askıya çıktı. Bu süreçte tümüyle sivil ve siyasal erkten bağımsız olarak kurulan Taksim Platformu bilginin paylaşımını ve kentlilerin sürece katılımını kolaylaştırdı. Taksim Platformu aracılığıyla bir araya gelen sivil toplum kuruluşları, mahalleli ve Taksim esnafı Gezi Parkı'nın tescil edilerek korunması yönündeki binlerce başvuruyu İstanbul Bir Numaralı Koruma Kurulu'na ilettiler. Öte yandan, TMMOB Mimarlar Odası çağrısıyla bir araya gelen 107 kurum Taksim Dayanışması adıyla Taksim konusunda ortak bir deklarasyon yayımladı (Taksim Dayanışması, 2013). Sendikalar, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, mahalle ve esnaf derneklerinin yanı sıra siyasal partilerin de yer aldığı bu dayanışma içinde, sekreteryasını Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası'nın yürüttüğü çeşitli protestolar ve etkinlikler düzenlendi. Bu süreçte kurulan Gezi Parkı Koruma ve Yaşatma Derneği ve Taksim Platformu'nun da dayanışma desteğiyle Taksim'de kimi zaman yüzleri, binleri bir araya getiren insan zinciri, film gösterimi gibi çeşitli etkinlikler gerçekleştirildi. Aktivist eylemlerin yanı sıra dayanışma sekreteryasınca çeşitli basın açıklamaları yapıldı ve yeni planın engellenmesi için gerekli itirazlar yapılarak yasal süreçler başlatıldı. Bu süreçte, planların görüşüldüğü ilgili Koruma Kurulu, Tarlabası ve Elmadag caddesi çıkışları dışındaki diğer battı-çıkıtları ve plan notlarında yer alan Topçu Kışlası'nı onaylamayarak reddetti.

Ancak, başbakanın gündemi sarsan “reddi reddediyorum” açıklamasıyla siyasal erkin kent mekânı üzerindeki mutlak otoriter tavrı açıkça ifade edilmiş oldu. Çok geçmeden bilim insanlarının ağırlığının yüksek olduğu ilgili Koruma Kurul'unun kararı, atanmış üyelerden oluşan Yüksek Kurul kararıyla aşıldı ve projenin kabul edildiği belirtildi. Bu kez Yüksek Kurul'un aldığı karar meslek odaları tarafından iptali için mahkemeye taşındı. Yargı süreci devam ederken inşaat faaliyetleri de tüm karşı çabalara rağmen sürdürüldü. 28 Mayıs 2013 tarihinde Gezi parkında ağaçların sökülmesine direnişle başlayan eylem, 31 Mayıs gecesi karşılaşılan polis şiddetiyle tüm ülkeye yayılan bir sivil direnişe dönüştü. Direnişin devam ettiği 06.06.2013 tarihinde davacı lehine görüş ortaya koyan bilirkişi raporuna istinaden idare mahkemesince alınan yürütmeyi durdurma kararı gecikmeli olarak, ancak 03.07.2013 tarihinde medyaya yansıdı. Böylece mahkeme kararına karşın Taksim Meydanı, Topçu Kışlası dışında, fiilen dönüştürülmüş oldu.

SONUÇ: TÜRKİYE'DEKİ KATILIMCI PLANLAMANIN GEZİ DENEYİMİ ÜZERİNDEN OKUNMASI

Mayıs 2013'de Gezi Parkı çevresinde başlayan ve büyüyen bu protestolar ülkemizde bir katılım sorunsalı olduğunu ortaya çıkardı. Küçük bir sivil direniş eylemi olarak başlayan olay, iktidarın benimsediği siyasal ve kültürel “ötekileştirme” söyleminin beslediği zincirleme tepkimelerin de etkisiyle çeşitli kentlere, hatta yurtdışına yansıdı. İktidarın bu olaydaki siyaset pratiğine ilişkin yorumlar bir yana bırakılacak olursa, bu sivil direniş ve protesto hareketinde ortaya çıkan tablo kentlilerin temel haklarını kullanmayı talep ettiklerini ve bu taleplerini siyasal erke iletmekte sorunları olduğunu gösteriyordu.

Taksim-Gezi direnişi bir kentsel katılım meselesi olarak arka planındaki birikimlerle, taleplerin içeriği ve eylemlere dönüşme süreciyle; nitelik, yoğunluk ve derinlik açısından değerlendirmeyi gerektirmektedir. Su yüzüne çıkan kentsel planlamaya katılım meselesi hem siyaset tarihimizin hem planlama tarihimizin izlerini taşıyan bir sorunlar yumağı içinde yer alır. Bu yumak içindeki birinci sorun, iktidarın kentsel politikasından ve uygulamalarından memnun olmadığı bilinen yüzde ellinin, neden memnun olmadığına hiç sorgulanmamasında yatmaktadır. Bu kesimin taleplerini anlama çabası yoktur; çünkü gerçeğin tek kaynağı olarak siyasal güç görülmektedir. Bu kaynağın kararlarını, uygulamalarını eleştirenler uyumlu vatandaş çizgisinden sapmış kötü niyetli ya da şaşkın kişilerdir. Taksim-Gezi ile başlayan süreç siyasal erkle toplum- en azından toplumun önemli bir kesimi- arasında, demokrasinin işleyişi ve katılımın anlamı açısından temel anlayış farkları ve iletişim sorunu olduğunu göstermektedir. Bu görüntü aynı zamanda bir çatışan çıkarlar tablosudur: Bir yanda emlak eksenli kentsel gelişmeden sağlanan çıkarlar; öte yanda da ötekileştirilenlerin temel insanlık ve kentli haklarının zedelenmesi bulunmaktadır. Kentsel projelerle hem ötekileştirilenlerin toplumsal-kültürel varlığı hem de gelecek kuşakların sağlıklı bir kentsel çevrede yaşama hakkı tehdit edilmektedir. Ne var ki iktidarın gözünde

bu çatışma, başbakanın kendi deyişle toplumun, kendisine oy vermemiş olan, öteki yüzde ellisiyle yaşanan bir görüş ayrılığıdır. Toplumun öteki yarısı için siyasetçilerin ve bazı bürokratların açıklamalarındaki ‘marjinal gruplar; kışkırt(ıl) anlar; yönlendir(il)enler’ gibi nitelendirmeler de burada bir kent hakkı ve katılım meselesi olduğunun yönetim tarafından algılanmadığını göstermektedir. Örneğin, 30 Mayıs'da üçüncü köprü için yapılan törende “Gezi Parkı'nda ne yaparsanız yapın biz kararımızı verdik, orada tarihi yeniden ihya edeceğiz. Ağaç dikmek isteyene yer tahsis ediyoruz” denmiştir. 31 Mayıs 2013'deki açıklamasında İstanbul Valisi, Gezi Parkı'nda bir doğa katliamının söz konusu olmadığını, iyi niyetli insanların, bu yöndeki kışkırtmalarla bazı gruplar tarafından yönlendirildiğini söylemektedir. Bu gibi ifadeler, kenttaşın haklarını hatırlatma çabasının algılanmadığının, bir ötekileştirme ve iletişim sorunu olduğunun açık belirtisidir. İktidarın eleştirilere tepkisi, meşruiyetini kendisine verilmiş oylardan alan gücünü hatırlatmak; kolluk güçlerini elinde tutmakla sağladığı avantajı fizisel olarak hissettirmek biçiminde olmuştur. Olaya Arnstein'in katılım basamakları çerçevesinde bakarsak, Taksim Gezi Parkı eylemlerini yapan sivil direnişçiler, iktidarın gözünde ‘uyum sağlamayı öğrenmesi gerekenler’dir. Bir başka deyişle, onların ikna ya da tedavi edilmesi gerekmektedir. Bu ikna ve tedavi süreçlerinde benimsenen yöntem ve araçların, insan hakları ve demokrasi açısından değerlendirilmesi ise bu yazının kapsamı dışındadır.

Bu algılama sorununa bağlı ikinci sorun da siyasal erkin hiç müzakere çabası göstermemiş olmasıdır. Siyasal erk hem yerel hem de merkezi düzlemlerde katılım kanallarını kapalı tutmaktadır. Taksim Meydanı ve Gezi Parkı planlarını eleştiren, planlama kurumunun ve yasal süreçlerin doğru işletilmesini talep edenlerin görüşleri, direnişin öncesinde ve sonrasında, hiç tartışmaya açılmamıştır. Yönetimin hiç müzakere çabası göstermeden savunmaya geçmesi ya da tartışmaların niteliğini medyadaki polemiklere indirgemesi katılım kanallarını kapatan, kentliyi sivil direnişe zorlayan bir tutum olmuştur. Taksim ve Gezi Parkı ile ilgili proje ve plan kararlarının üretilmesi aşamasında yönetimin hiçbir katılım arayışı olmamıştır. Kararlar duyurulduktan sonra uzmanlar kentin bu bölgesine yapılması öngörülen müdahalelerle ilgili görüşlerini, eleştirilerini, durum değerlendirmelerini değişik kanallardan, tek taraflı dile getirmişlerdir. Örneğin sivil toplum kuruluşlarının, meslek odalarının ve konuya kendini adanmış kişilerin başlattığı oluşumlar (Taksim Platformu ve Taksim Dayanışması) görüş açıklayarak katılım çabası göstermişlerdir. Taksimdeki protesto eylemlerinin başlamasından çok önce gerçekleşen bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. İnşaat faaliyeti, projeleri üretenlerle eleştiren uzmanlar bir araya getirilmeden, sürdürülmüştür. Siyasal erk ile kentlileri biraraya getiren bir müzakere ortamı hiç yaratılmayarak ‘göstermelik katılım’ aşamasından, katılımın hiç olmadığı ve iktidarcı hiç denenmediği bir aşamaya doğru geçilmiştir. Gezi direnişinin ulusal ve uluslararası kamuoyunca yarattığı güçlü etki üzerine başbakanla konuya ilişkin iki toplantı daha gerçekleşmiş ancak sonuçsuz kalan bu toplantılar da temsil gücü açısından çeşitli eleştirilere konu olmuştur.

Üçüncü sorun, bilgi akışındaki yetersizlikler ve tutarsızlıklarla yönetimin saydamlıktan uzaklaşması; çelişkili açıklamalarla kurumlara ve iktidara duyulan güveni sarsmasıdır. Son olarak Taksim Gezi Parkı olayında olduğu gibi yönetimin, yetkili kurumların ve hatta yargının kararlarını reddetmesi ya da bilmezden gelmesi güven kaybını yoğunlaştırmaktadır. Örneğin, “Reddi reddediyorum” ifadesi katılım kanallarının –en azından bir bölümünün- işletilmeyeceği sinyallerinden biridir. Bilgi eksikliği, bilgi kirliliği ve güvensizlik; kente ilişkin düşünce, istek ve taleplerini kentsel politikalara yansıtmak isteyen toplum kesimleri için giderek ağırlaşan bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu ortamda farklılıkların kentsel politika ve uygulamalara katılma yolları da giderek azalmakta, aktivist katılım tek seçenek olarak kalmaktadır.

Dördüncü sorun, ülkemizdeki planlama kurumunun hala katılımcı planlamanın gerçekleşmesine olanak verecek yapılanmaya geçememesidir. Yasaya göre, planlama süreci içinde çeşitli kurum ve kuruluşlardan görüş alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kuralın, en azından temsili katılım olanağı sağladığı düşünülebilir. Ne var ki, meslek odalarının ve sivil toplum kuruluşlarının bu kurum ve kuruluşlar arasında tanımlanmamış olması, sivil toplumun sürecin dışında tutulduğunu göstermektedir. Planlama sürecinde genellikle yatırımcı kuruluşlardan ve ilgili kamu kurumlarından, yatırım alanları ve altyapıya ilişkin bilgi ve görüş alınmaktadır. Bir başka deyişle planlama kurumunun yapısı, kamu-özel sektör işbirliğini sağlamak üzere kurgulanmış; sivil toplum ise planlama ve karar alma sürecinin dışında tutulmuştur. Öte yandan, bu kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan görüşlerin de genellikle özensiz, basmakalıp, kopyalanıp yapıştirilerek hazırlanan, birbirinin benzeri raporlardan oluştuğu gözlenmektedir. Bu tavır, tek yönlü ve sınırlı da olsa, gerçek bir bilgi akışının oluşmasını engelleyerek planlamaya katılım süreçlerinde yaşanan sorunların bir başka yönünü oluşturmaktadır. Öte yandan bilgi akışındaki eksikler, yönetimin saydam olmaması ve sivil katılımın gerçekleşememesi, kentsel yönetim pratiğimiz içinde kök salmış kayırmacı anlayışın güçlenerek egemen olmasını desteklemektedir.

Beşinci sorun, siyasal erkin kamusal alanları kendi değerlerinin üstünlüğünü simgeleyen bir platform olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak siyasal erkin kendini göstermesiyle geçmişin mirasını ya da ötekilerin simgelerini yok etmesi arasındaki fark demokrasi açısından önemlidir. Demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışından beklenen farklılıkları saygıyla karşılayan bir tavidir. Çünkü kamusal alandaki simgesel değerler değiştirildiğinde; kentin ve toplumun da kimliği yeniden tanımlandığı için bu alanlar otoriter iktidarların sahne dekorlarına dönüşür. Bu açıdan, Taksim meydanının siyasi tarihini ve toplumsal hafızadaki yerini düşündüğümüzde iktidarın önemli projeleri arasında yer alması hiç şaşırtıcı değildir. Bir yanda iktidarların semboller aracılığıyla vizyonuna ulaşmak istediği kamusal alan tasarımları, öte yanda da “kendi mekânına” sahip çıkmak isteyen kentlinin hak mücadelesi, kamusal alanın bir çatışma mekânına dönüşmesine sebep olmaktadır. O nedenle ki; Gezi direnişi başladığı yerde kalmayıp, kentin diğer bölgelerine sonra da ülke bütününe hızla yayılmıştır. Çünkü

iktidar, kentleri ve yaşam alanlarını dönüştürürken “en doğruyu bilen” tavrını sürdürmekte ısrarlıdır. Kendisi gibi düşünmeyenleri de ötekileştirerek kentsel muhalefetin yayılmasını sağlamış, hatta pekiştirmiştir.

Hangi Dersleri Çıkaralım?

Türkiye’de katılım meselesini literatür ve Gezi deneyimi üzerinden okursak; katılımın üç ayrı boyutta ele alınabileceği görülür ve her bir boyut da bize çeşitli dersler sunar.

1. Katılım algısı: Öncelikle toplumun her kesiminde katılımın ne olduğuna dair algıyı geliştirmek ve genişletmek gereklidir. Böylece katılım yalnızca seçme hakkını kullanmaya ilişkin bir kavram olmaktan çıkarak kenttaşların sürekli olarak kentsel gelişim süreçlerini ve planlama kararlarını etkileyebilmesini ve denetleyebilmesini ifade edecektir. Bu noktada, sivil toplumun taleplerini toplum tabanlı örgütlenmelerle ortaya koymasının demokratik sistemin ayrılmaz parçası olarak tanımlanması ve kabul edilmesi önemlidir.

2. Katılım potansiyeli: Sivil toplum üzerinde baskı kuran otoriter yönetimler katılımı engeller. Demokratik yönetimlerin varlığı ve örgütlü bir toplumsal iklim, katılımın ortaya çıkmasının asal koşullarıdır.

3. Katılım mekanizmaları: İktidarın, mutlak güç kullanımı için bir araç olmaktan çıkarılarak bir müzakere kapasitesine dönüşmesi gerekir. Çoğunlukçu yönetim pratiklerinin yerini çoğulcu bir yönetim anlayışı almalıdır. Böylece, her fırsatta bir mücadele alanına dönüşen kamusal mekânlar da müzakere alanlarına dönüşecektir.

İstanbul’da yaşananlara sivil katılım ve katılımcı planlama açısından bakıldığında, kentteki gelişmelerin tümüyle siyasal erk ya da teknokratlar tarafından belirlendiği görülmektedir. Önceden tanımlanmış standartlara ve hedeflere ulaşmaya çalışan; zaman ve finans kısıtlarıyla hareket eden güçlü politikacılar ve orta kademedeki bürokratlar planlama kararları almaktadır. Bu karar süreçlerinde zaman zaman katılım etkinlikleri yapılmakla birlikte bu çabaların Arnstein’in sınıflandırmasındaki ikinci aşamanın -Göstermelik Katılım Aşaması- ötesine geçemediği söylenebilir. Çünkü toplulukların kimi zaman altyapıları, ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınmadan katılıma zorlandığı, kimi zaman da kararların merkezi idarenin hükmüyle verildiği görülmektedir. Başka bir deyişle İstanbul’da planlama kararlarında genellikle makro ölçekte, sınırlı bir temsiliyet üzerinden bir katılımın gerçekleştiği söylenebilir. Katılımın derinliğine baktığımızda da sivil toplumun çoğunlukla aktivist düzeyde bir katılım sergilediği izlenmektedir.

Protesto ve sivil direniş aynı zamanda hukuk devletinin çalınması, hukuk sisteminin doğru işletilmesi, yasalar karşısında hem bireylerin hem de iktidar sahiplerinin eşit ve saygılı olmalarının talep edilmesidir. Bu talepler ciddiyetle, samimiyetle dikkate alınmalıdır. Özellikle bu açıdan bakıldığında, Gezi direnişi, protestoları ve sonrasında ortaya çıkan park forumları

planlamada katılımın sağlanması açısından önemli mesajlar içermektedir: (a) Halkın, bilinçli ve duyarlı bireylerin, yaşadıkları mekânla ilgili olarak vazgeçilemez öncelikleri bulunmaktadır. (b) Siyasal erk ile sivil halk arasındaki, yerel yönetim ile kenttaşlar arasındaki katılım kanallarının açık tutulması demokrasi ve sosyal adalet için artık yaşamsal önemdedir. (c) Yönetimin görevi “çoğunluğu memnun etmek” değil, farklı beklentileri olan kentlilere dürüstçe ve onları anlamak isteğiyle yaklaşmak, bilimin doğruları ve hukukun kurallarını iyi niyetle, içtenlikle ve dürüstçe uygulamaktır.

KAYNAKLAR

1. Arnstein, Sherry R. (1969). 'A Ladder of Citizen Participation' in Journal of the American Planning Association, Vol. 35, No. 4, July, pp. 216-24.
2. Beauregard, R. (2013). The neglected places of practice, Planning Theory & Practice, 14:1, 8-19. DOI: 10.1080/14649357.2012.744460
3. Brodie, E, Cowling, E & Nissen, N. (2009). Understanding Participation: A Literature Review [Online] National Council for Voluntary Organisations. Available from: <http://www.pathwaysthroughparticipation.org.uk/wp-content/uploads/sites/3/2009/09/Pathways-literature-review-final-version.pdf>. Erişim tarihi: 31.03.2013 (Yayın İngiltere Büyükelçiliği tarafından finanse edilen Stratejik Planlama ve Politika Geliştirmede

Katılımcılık Projesi kapsamında Türkçeye çevrilmiştir. Türkçe versiyonu için: <http://www.sp.gov.tr/upload/Sayfa/47/files/katilimi-anlamak-web.pdf>.)

4. Corcoran, M., Thake, C. (2003). Partnership, Urban Regeneration and the European City: A Community Participation Perspective, EU project ENTRUST report.
5. Keyman, E. Fuat, (2005). "Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum", <http://www.stgp.org.docs/Avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc> (19.08.2005)
6. Lefebvre H., (2002). The Right to the City, ed: Bridge G., Watson S., The Blackwell City Reader, Blackwell Publishing, Oxford UK, Pp:367.
7. Mahjabeen, Z, Shrestha K. K, Dee, J. A. (2008). Rethinking Community Participation in Urban Planning: The Role of Disadvantaged Groups in Sydney Metropolitan Strategy, Proceedings of 32nd ANZRSIAI Conference, Nov-Dec 2008.
8. Putnam R. D., (1993). The Prosperous Community: Social Capital and Public Life, The American Prospect, No. 13, Spring,
9. Taksim Dayanışması, 2013, Basına ve kamuoyuna Duyurlar, <http://taksimdayanisma.org/basina-ve-kamuoyuna-2>).
10. Tekeli, İ., (1994). "Kente Karşı İşlenen Suç mu? Yoksa Kentlinin Gasp edilen Hakkı mı?", Bozkurt Güvençe Armağan, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, s. 463-73.

Anahtar sözcükler: Gezi direnişi; katılım; katılımcı planlama.

Key words: Gezi resistance; participation, participatory planning.